UDC 322(497.16)
2-735:347.23(497.16)
322(470)"1921/1922"
2-735:347.23(470)"1921/1922"

CERIF: S114, H165, H250, H300

DOI: 10.51204/HLH_20108A

Николај Г. САПСАЈ*

ПИТАЊЕ ПОЛОЖАЈА ЦРКВЕНЕ ИМОВИНЕ У ЦРНОЈ ГОРИ: ПРИМЕР ИЗ СОВЈЕТСКОГ САВЕЗА 20-ИХ ГОДИНА КАО ОПОМЕНА ЗА ДАНАС

У чланку се методом компаративне анализе разматрапитање положаја црквене имовине у Црној Гори. Кроз историјске примере, са акцентом на питање одузимања црквених драгоцености у Совјетском Савезу 20-их година XX века, указује се на опасности које са собом носи идеја подржављења покретне и непокретне црквене имовине и драгоцености у секуларној држави са једнопартијским системом под изговором заштите државних или националних интереса. Под истим изговором долази до покушаја формирања нове националне цркве, с тим да се већ постојећа канонска и легитимна црква дискриминише, а верницима ускраћују основна људска права и верске слободе. Да би се ова питања решила цивилизованим путем, неопходно је уредити спорне законе, ажурирати катастре и застарела црквена правила.

Кључне речи: *Црна Гора. – Црквена имовина. – Совјетски Савез. – Антицрквена кампања. – Национални пројекат.*

1. УВОД

Тема која се разматра у овом чланку – питање статуса црквене имовине у Црној Гори, где је до ове године на власти у континуитету од више деценија доминирала једна партија – постала је веома актуелна у последње време, нарочито због дешавања која су последи-

* Аутор је студент мастер академских студија на Правном факултету Универзитета у Београду, n.sapsaj@gmail.com

ца усвајања спорног Закона о слободи вероисповести.[1] О тим дешавањима је још увек рано донети коначни суд. Стога ће се у раду кроз пример одузимања црквених драгоцености у Совјетском Савезу двадесетих година XX века анализирати статус црквене имовине у одређеним државама, где доминира, званично и незванично, једнопартијски систем, и при том указати на опасности које са собом носи покушај њеног одузимања под изговором заштите државних или националних интереса.

2. ЦРКВЕНА ИМОВИНА И ДРАГОЦЕНОСТИ КАО СРЕДСТВО ЗА ФИНАНСИРАЊЕ ДРЖАВНИХ ПРОЈЕКАТА

„Пут до пакла поплочан је добрим намерама."

Блажени Августин

2.1. Црквена имовина у Совјетском Савезу 20-их година XX века

За време и после Првог светског рата Русија је доживела нападе и споља и изнутра, што је резултирало почетком грађанског рата, током којег су и војске других држава покушале да интервенишу и обуставе делатност револуционара. Услед свих ратова, финансирања револуција и временских неприлика које су затимуследиле,[2] 1921. године на територији јужног Урала, региона Волге, Кавказа, Крима и јужне Украјине услед недостатка хране настаје глад огромних размера.[3]

Пошто није било у могућности да се избори са овим проблемом, ново руководство државе тражило је начине да добије средства за куповину неопходних намирница од страних држава. Под изговором да држава нема довољно средстава за помоћ гладнима[4] решено је било да се за тај племенити циљ одузму драгоцености од оних који се јавно залажу за помоћ сиротињи, тј. од Цркве, која је, како

1 Закон о слободи вјероисповијести или увјерења и правном положају вјерских заједница, *Службени лист ЦГ*, бр. 74/2019.

2 Као један од начина добијања финансијских средстава, совјетске власти су од грађана узимале намирнице, остављајући им само неопходну количину, а слободна трговина је сматрана кривичним делом. (Андрей А. Кострюков, *Очерки по Русской Церкви (1917–2008)*: *Учебное пособие,* ПСТГУ, Москва 2018, 52)

3 Дмитрий Н. Никитин, „Изъятие церковных ценностей", *Православная энциклопедия*, т. XXI, Москва 2009, 661–668.

4 Сергей Н. Иванов, „Церковное серебро в денежной реформе 1922–1924 гг.", *Вестник ПСТГУ.* Сер. II: История. История Русской Православной Церкви. Вып. 6 (67) 2015, 38–63.

су сматрали, имала толико богатство да је могла две године да их прехрањује.[5] С обзиром на то да су храмови за време царева и царица богато даривани драгоценим камењем и металима, нарочито златом и сребром, ново државно руководство је решило да, у договору са представницима Цркве, драгоцености из храмова искористи за помоћ онима којима је то било најпотребније.

Ова кампања, која на први поглед подсећа на делатност Робина Худа, у суштини није била толико човекољубива, колико антицрквена. У наставку ће бити сагледано на који начин је црквена имовина била одузимана и у којој мери је кампања одузимања црквених драгоцености оправдала очекивања комунистичке власти.

2.2 Кампања одузимања црквених драгоцености

После доласка бољшевика на власт ново руководство је усвојило акт „о одвајању цркве од државе и школе од цркве“,[6] на основу кога су све религијскеорганизације изгубиле право на сопствену имовину (њихова имовина је национализована), као и статус правног лица, што је био случај и са Руском православном црквом (даље у тексту – РПЦ). Будући да совјетске власти нису желеле само да ограниче делатност Цркве, већ и да је потпуно избаце из новог комунистичког друштвеног поретка, оне су покушале да на сваки могући начин угуше РПЦ и препусте је забораву.[7] Власти су РПЦ сматралеза институцију која је била уз претходни, царски режим. С обзиром на то да је народ још увек био богобојажљив и да није постојала шира подршка за гушење РПЦ, власти су тражиле адекватан разлог и погодан тренутак да се она за нешто окриви и физички уништи.

Када је настао проблем са недостатком средстава за куповину намирница, комунистичке власти су у томе виделе добру прилику да одузму црквену имовину и драгоцености, уз изговор да чине добро дело. Ипак, нашли су се у дилеми – на који начин да легализују одузимање драгоцености од РПЦ и искористе те драгоцености за своје потребе? РПЦ није била правни субјект, стога формално није могла да буде сарадник у том процесу, па чак ни да волонтира као добротворна организација.

5 Михаил В. Горев, *Голод и церковные ценности*, Высш. воен. ред. Совет, Москва 1922.

6 Декрет РСФСР от 23.1.1918, „Об отделении церкви от государства и школы от церкви“, *Газета Рабочего и Крестьянского Правительства* № 15, 23/1/1918.

7 То је већ било покушано уз помоћ кампање дискредитације Цркве путем отварања моштију и затварања манастира. (Владимир Ф. Козлов,“Вскрытие мощей“, *Православная энциклопеция*, т. IX, Москва 2005, 719–721.)

Пошто су последице глади узеле великог маха, Највиши централни извршни комитет[8] је 8. децембра 1921. године донео решење којим је дозвољено да новоформирани Црквени комитет сакупи средства за гладне, али је тек 1. фебруара 1922. године био усвојен указ „о могућем учешћу свештенства и црквених заједница у помоћи гладнима“,[9] с тим да је процес прикупљања средстава контролисао државни Комитет за помоћ гладнима.[10]

Још током децембра 1921. године представници Комитета за помоћ гладнима преговарали су са Патријархом Тихоном о могућности давања црквених драгоцености за потребе гладних. Патријарх је на то пристао, али је додао да постоје предмети које Црква по канонима не може да дâ чак ни у добротворне сврхе. С тим у вези, Патријарх је 6. фебруара 1922. године написао посланицу верницима у којој их позива да дају добровољни допринос и дозволио свештенству и парохијским центрима да у добротворне сврхе дају црквене драгоцености које нису за богослужбену употребу.[11]

Међутим, како се после испоставило, власт је имала и своје амбиције. У то време, на иницијативу Троцког, била је планирана упоредна кампања за насилно одузимање црквених драгоцености. Почетак кампање одузимања црквених драгоцености започет је јануара 1922. године усвајањем Указа о ликвидацији црквене имовине,[12] којим је формално требало да се централизује попис црквене имовине.[13]

У следећем месецу, 23. фебруара, објављен је акт „О процесу одузимања црквених драгоцености, које користе групе верника“,[14] у коме се наводи да ће се одузети све драгоцености које су дате верницима свих религија, у виду драгог камења, злата, сребра, како би биле прослеђене за помоћ гладнима. Овим је власт, иако се руководство Комитета претходно договорило са Патријархом да то неће чини-

8 *Высший центральный исполнительный комитет* – био је највиши законодавни, административни и ревизорски орган Руске Совјетске Федеративне Социјалистичке Републике од 1917. до 1937.

9 „Положение о возможном участии духовенства и церковных общин в деле оказания помощи голодающим“.

10 Д. Н. Никитин, 662.

11 Михаил Е. Губонин, *Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти. 1917–1943*, ПСТГУ, Москва 1994, 176–177.

12 Постановление о ликвидации церковного имущества. Из протокола заседания Президиума ВЦИК № 1, п. 15 от 2-го января 1922 г. // ГА РФ, ф. 1235, оп. 39, д. 85, л. 2.

13 Д. Н. Никитин, 662.

14 Декрет ВЦИК „О порядке изъятия церковных ценностей, находящихся в пользовании групп верующих“, 23 февраля 1922 г. // Собрание узаконений и постановлений... 1922. г, № 19, Москва 1950, 381–382, ст. 217.

ти, дала зелено светло да се одузму и оне драгоцености које имају сакралну вредност за сам култ, што су у случају Православне цркве предмети за вршење богослужења.[15]

Видевши да ствари не иду у складу са постигнутим договором, Патријарх Тихон је већ 28. фебруара написао посланицу у којој наводи да је услед ванредног стања допустио да се црквене драгоцености које нису у богослужбеној употреби дају у добротворне сврхе. Нагласио је, међутим, да не може, чак ни у добротворне сврхе, да одобри одузимањебогослужбених предмета јер није могао да прекрши каноне Васељенске цркве који забрањују њихову употребу ван богослужења (Ап. 73, Прводруги 10).[16]

Симптоматично је и то да, када је у полемикама дошло до позивања на канонско право, атеисти покушавају да користе каноне зарад оправдавања својих циљева. Тако су и представници комунистичке власти наводили као пример из канона да се продаја црквених сасуда одобрава зарад помоћи гладнима и заробљенима.[17]

Приликом позивања на каноне требало би увек пазити на прави смисао и контекст тих одредби, које датирају из првог миленијума, јер те формулације могу да добију сасвим друго значење ако се арбитрарно користе у данашње време.[18] Наведени „контраканони" у ствари говоре да свештене сасуде не би требало другачије залагати или продавати него само за искупљење заробљеника. Такође, у случајевима када су неке породице у великом дугу, црква може, са знањем епископа, да прода неке од сасуда, не све, и да добијену суму дâ домовима који имају поменуту потребу, како не би продали своју непокретност.[19] Дакле, канони допуштају да се искористе богослужбени предмети, али не на онај начин како су то планирале комунистичке власти у Русији 20-их година XX века.

15 Андрей А. Кострюков, *Очерки по Русской Церкви (1917–2008)*: *Учебное пособие,* ПСТГУ, Москва 2018, 53.

16 Вячеслав В. Лобанов, *Патриарх Тихон и советская власть (1917–1925 гг.)*, Русская панорама, Москва 2008, 251.

17 Сергей Н. Иванов, „Святой Патриарх Тихон и изъятие священных предметов из храмов в 1922 г", *Вестник ПСТГУ. Сер. II: История. История Русской Православной Церкви*, 75/2017, 63.

18 Говорећи о навођењу канона зарад оправдања сопственог тумачења наводних националних интереса Црне Горе, требало би указати и на изјаву садашњег председника Црне Горе који је наводио каноне правдајући намеру да се оснује самостална Црногорска црква (N1 Pressing: Milo Djukanovic, 19.6.2019, *https://www.youtube.com/watch?v=6sXJbBOjXzs&t=1842s*, последњи приступ 2. септембра 2019.)

19 Миодраг Петровић, *Законоправило Светога Саве на српскословенском и српском језику*, Епархија жичка, Манастир Жича, Краљево 2004, 704–705.

Позив Патријарха Тихона да се богослужбени предмети не дају комунистичкој власти, чак ни у добротворне сврхе, унео је поделу међу епископе. Већина њих је подржавала Патријарха и његово тумачење канона, али су неки међу њима били против јер су сматрали да канони не забрањују да се чини милосрђе. Патријарх се држао канона и разумео је одговорност према Цркви, док су они који се са њим нису слагали у први план стављали ванредне услове и актуелно совјетско законодавство. Епископи који су били у иностранству и који нису имали непосредан увид у дешавања, међу којима је и Венијамин (Федченков), били су мишљења да је требало дати сасуде држави, а да за то шта ће са њима бити РПЦ није одговорна. Што се тиче односа према канонима, епископ Венијамин је сматрао да су „они писани за мирно време, али у ванредним околностима закони се мењају".[20]

Баш у тим „ванредним околностима" комунистичке власти су посланицу Патријарха доживеле као незаконити чин, усмерен против наредбе комунистичке власти. Посланица је тако искоришћена као оправдање за масовну репресију.

Иако је било планирано да се кампања заврши већ до краја марта 1922. године, услед великог отпора од стране верника и свештенства, власти су морале да обуставе тај пројекат. Како би било створенонеопходно негативно мишљење о РПЦ у друштву, приступило се свакодневномспровођењу антицрквене пропаганде. Акција је била усмерена и на Патријарха Тихона, којег су критиковале и поједине владике, али и будући чланови покрета „Жива црква".[21]

Испоставило се да антицрквена пропаганда није у пуној мери оправдала очекивања, јер је често долазило до сукоба између комисија за одузимање црквене имовине и верног народа. Један од разлога било је и неповерење да ће средства стићи до оних којима су била намењена – до гладних сународника.[22]

Како би комунистичке власти спровеле жељену кампању на легалан начин, решено је било да поступак одузимања драгоцености контролишу људи из РПЦ. Али власт је и ту успела да се умеша, јер су на одговарајуће позиције поставили себи лојалне чланове РПЦ. И поред свих покушаја власти да се домогну црквених драгоцености мирним и законитим путем, један сукоб приликом спровођења кампање је

20 Вениамин Федченков, *На рубеже двух эпох*, Отчий дом, Москва 2004, 233.

21 „Живая церковь" – расколничка групација уз помоћ које су комунистичке власти покушале да разруше Руску православну цркву изнутра (Илья Соловьев, „Живая церковь", *Православная энциклопедия*, т. XIX, Москва 2008, 168–172). У Југославији је такву улогу у Српској православној цркви имао Савез удружења православних свештеника Југославије.

22 С. Н. Иванов, 69–70.

променио начин њеног вођења. Петнаестог марта 1922. године у граду Шуја, неколико хиљада људи је покушало да се успротиви одузимању црквених драгоцености и богослужбених сасуда из храма Христовог васкрсења. Услед конфронтације и велике тензије, дошло је до оружаног сукоба током којег су припадници Црвене армије отворили рафалну паљбу по верницима, што је резултирало погибијом четворо људи и рањавањем неколико десетина.[23] Из иностранства су стизала мишљења да су жртве током кампање биле непотребне јер, како је сматрао Венијамин (Федченков), оне нису настале због ревности према вери, него због политичког протеста против нове власти.[24]

Од момента противљења кампањи одузимања црквених драгоцености отворила се перспектива за коначни обрачун са РПЦ. Та тема долази на прво место у врху комунистичке власти, те се предлажу активније и јаче мере санкција према непокорним свештеницима и верницима. С обзиром на то да су верници протестовали против државне антицрквене кампање, власти су окривиле Цркву да се противи добротворној акцији за помоћ гладнима тако што не даје црквене драгоцености. Ове оптужбе су резултирале масовним репресијама и обрачунавањима са представницима РПЦ.[25]

Иако је много људи положило свој живот за РПЦ током ових репресија (свештеници и верници из града Шује, митрополит петроградски Венијамин и др.), требало би скренути пажњу на чињеницу да је и Патријарх Тихон био у кућном притвору и да је у периоду од краја марта 1922. до априла 1923. године био саслушаван и испитиван. Током процеса вођеног против Патријарха Тихона од стране Државне политичке управе при Народном комесаријату унутрашњих послова, дошло је до поделе мишљења. Трибунал је навео да власт не може да краде своју имовину, јер је црквена имовина била национализована. На то је Патријарх одговорио да по канонима црквена имовина припада Цркви, и додао да црквена имовина у суштини припада Богу, стога њом може да управља јерархија која је одговорна за управљање Црквом. Само Црква и њен предстојатељ могу добровољно да дају црквену имовину и драгоцености.[26]

Овим се отвара питање: да ли је црквена имовина царева или Божија? Што се тиче овог питања, Кузнецов је говорио о томе да су канони писани у време када су држава и црква били у симфонији,

23 Д. Н. Никитин, 664.

24 В. Федченков, 234.

25 А. А. Кострюков, 55–59.

26 В. Воробьев, Н. Кривова, *Следственное дело патриарха Тихона. Сборник документов по материалам Центрального архива ФСБ РФ*, ПСТГУ, Москва 2000, 137.

те да они не могу да регулишу стање које је настало у Русији када је црквена имовина постала државна.[27] С обзиром на то да питање располагања црквеном имовином није најбоље регулисано канонима, Помесни сабор РПЦ 1917–1918. године донео је одлуку којом се хришћанима забрањује учествовање у одузимању храмова и црквених светиња.[28]

Као одговор на питање зашто се Патријарх Тихон није позвао на решење овог Сабора, може се претпоставити да би познаваоци канонског права из супротног табора навели да та решења нису прихваћена од стране Васељенског сабора, те да канони из првог миленијума, у којима се помиње могућност давања светих сасуда за добротворне сврхе, имају већи ауторитет.

И док су власти наставиле са испитивањем Патријарха Тихона, у исто време су активно спроводиле нови државни пројекат за слабљење РПЦ: формирање групе лојалних архијереја која би преузела кормило РПЦ – „Жива црква".[29] Припадници тог покрета су незванично већ сарађивали са властима током кампање одузимања црквених драгоцености, а формално су наставили сарадњу одмах после завршетка кампање. Унутрашњи раскол је после ове кампање додатно ослабио Цркву, већ доста ослабљену дотадашњом репресијом.

У овом случају је секуларна држава прво донела закон којим је РПЦ, као империјалистичка организација, издвојена из „новог друштва", а њена имовина национализована. Затим, услед ванредног стања у држави, власт је покушала да одузме црквене драгоцености и богослужбене предмете и да их искористи за, наводно, доброчине циљеве. Тој кампањи је доста допринела антицрквена пропаганда, делатност свештенства лојалног властима и чињеница да је РПЦ пре револуције била једна од институција царскогрежима.

Резултати ове кампање, која се званично завршила крајем маја 1922. године, нису оправдали очекивања власти, јер се испоставило да вредност сакупљене имовине није износила сто милиона златних

27 *Ibid.*, 222.

28 "*Никто из православных христиан под страхом церковного отлучения да не дерзнет участвовать в изъятии святых храмов, часовен и священных предметов, в них находящихся, из действительного обладания Святой Церкви <...> да будет ведомо, что Церковь Православная дорожит своими святынями по их внутреннему значению, а не ради материальной ценности, и что насилия и гонения бессильны отнять у нее главное сокровище — святую веру...*" *Собрание определений и постановлений Священного Собора Российской Православной Церкви, 1917–1918 гг*, Новоспасский монастырь, Vol. 4, 1994, 30.

29 И. Соловьев, 168–172. Тај покрет је, иначе, био признат од стране Васељенске патријаршије, тако да уопште не чуди да је Синод васељенске патријаршије донео одлуку да се призна и „Православна црква Украјине". (Уп. А. А. Кострюков, 73.)

рубаља, колико је било најављивано, већ мало више од четири и по.[30] Чак и после званичног завршетка, припадници власти су још неколико месеци спроводили ову кампању и одузимали црквену имовину. Иако кампања у финансијском погледу није донела жељене резултате, она је ипак испунила своју главну намену – њоме је нанет разарајући ударац РПЦ.

Неколико деценија након ових догађаја, истраживачи су кроз приступ архивској грађи добили увид у то на шта су средства из кампање потрошена. Испоставило се да је већина средстава била потрошена за финансирање антицрквене пропаганде. Средства су била искоришћена и за рачун партије и, по налогу Троцког, за финансирање војске. Добар део средстава био је искоришћен и за личне потребе државних званичника.[31]

Читав век од догађаја у Совјетском Савезу, тема црквене имовине актуелна је и на нашим просторима. Највише се то питање тиче Црне Горе, где се повела расправа о томе да ли црквена имовина припада Српској православној цркви или држави Црној Гори.

3. ПРОЈЕКАТ: ЈЕДНА ДРЖАВА – ЈЕДНА ЦРКВА

„...*подела црквених области нека следи грађанском и државном поретку*“

(17. правило Халкидонског Сабора)

3.1 Пример Црне Горе данас

Скупштина Црне Горе је, упркос бројним протестима верника и апелима великодостојника других хришћанских цркава, 27. децембра 2019. године усвојила *Закон о слободи вјероисповијести или увјерења и правном положају вјерских заједница,* који, између осталог, прописује следеће:

> „Вјерски објекти и земљиште које користе вјерске заједнице на територији Црне Горе који су изграђени, односно прибављени из јавних прихода државе или су били у државној својини до 1. децембра 1918. године, и за које не постоје докази о праву својине вјерских заједница, као културна баштина Црне Горе, државна су својина. Вјерски објекти

30 Наталья А. Кривова, *Власть и Церковь в 1922–1923 гг. Политбюро и ГПУ в борьбе за церковные ценности и политическое подчинение духовенства*, АИРО-XX, Москва 1997, 118.

31 В. В. Лобанов, *Патриарх Тихон*, 96–99.

који су изграђени на територији Црне Горе заједничким улагањима грађана до 1. децембра 1918. године, а за које не постоје докази о праву својине, као културна баштина Црне Горе, државна су својина."[32]

Овако формулисана одредба изазвала је оштру реакцију народа и епископа Митрополије црногорско-приморске и других епархија на територији Црне Горе, врха Српске православне цркве (даље у тексту – СПЦ), других помесних православних цркава, српских политичара и јавности још од када је у мају био представљен у форми предлога закона.[33] Упоредо са доношењем таквог прописа, скупштина и влада Црне Горе, на челу са председником државе, декларисаним атеистом,[34] покушавају да на територији Црне Горе створе нову аутокефалну цркву по узору на друге независне државе које имају своје самосталне цркве и да се „ослободе" од СПЦ која, како наводе, пропагира идеју Велике Србије.[35] Пројекат стварања своје цркве, и поред усвајања спорног закона, не наилази на подршку већине становника Црне Горе, који се декларишу као припадници СПЦ. Верници и свештенство Митрополије и других епархија одупирали су се овом антицрквеном закону аргументима, апелима, молитвом и литијама, без физичког обрачунавања и отимања, иако је већ пар пута дошло до физичког обрачунавања припадника полиције са верницима, међу њима и владиком Методијем.

3.2 Примери у другим државама

Слична ситуација се десила почетком прошле године и у Украјини. После остварења државног пројекта и формирања организације „Православна црква Украјине",[36] украјински парламент је усвојио

32 Закон о слободи вјероисповијести или увјерења и правном положају вјерских заједница, *Службени лист ЦГ*, 74/2019, чл. 62.

33 „Овај члан је проблематичан на више начина јер се њиме врши легализација преотимања имовине Српске Православне Цркве на територији њене канонске јурисдикције у Црној Гори од странедемократске и секуларне државе која показује амбицију да постане власник, државац и корисник сакралних објеката" (Новица Ђурић, „Може ли закон да омогући одузимање имовине СПЦ", *Политика*, 21. мај 2019, 4.)

34 По речима Митрополита Амфилохија: „Ђукановић је атеиста који ствара цркву." (Велиша Кадић, „Срби ће стражама чувати светиње", *Вечерње новости*, 10. јун 2019, 5.)

35 N1 Pressing: Milo Djukanovic, 19.6.2019, *https://www.youtube.com/watch?v=6sXJbBOjXzs&t=1842s*, последњи приступ 2. септембра 2019.

36 У јануару 2019. године Васељенски патријарх је доделио Томос тој организацији која је продукт политике тадашњег председника Украјине Петра Порошенка (Николај Сапсај, „Васељенски трон и Украјинска аутокефалија – половична сведочанства и интерпретација докумената", *Теолошки погледи*, LII/2019, 272–273.)

предлог закона бр. 4128 којим се врше измене и допуне „Закона о слободи вероисповести и верским заједницама“.[37] Циљ усвојених измена и допуна је био да се озакони отимање имовине Украјинске православне цркве Московске патријаршије (даље у тексту – УПЦ) од стране новоформиране расколничке групације. Иако је предлог наишао на негативне реакције представника УПЦ, врха РПЦ и руских медија, после његовог усвајања почело је активно одузимање и окупирање црквене имовине УПЦ од стране припадника нове организације и десничарских националистичких групација[38] и то у држави која је секуларна и тежи ка томе да постане чланица Европске Уније, и у којој се поштује Универзална декларација о људским правима, чији 18. члан гарантује слободу мисли, савести и вероисповести.

Требало би напоменути да је начин поступања државног руководства у Украјини умногоме сличан нама познатијем сценарију државног пројекта авнојевске Југославије, познатом као Македонска православна црква.[39] У оба случаја циљ власти је да уз помоћ национализма оснује независну цркву и одвоји је од Цркве која носи назив другог народа, и тиме оснује нови национални идентитет. У случају авнојевске Македоније, примарни задатак је био да се ослаби утицај црквене јерархије из Београда и створи религиозна организација на територији данашње Северне Македоније лојална локалној политичкој елити, која би од државе добила и имовину претходно отету од СПЦ.[40]

У случају Црне Горе постоји закон, који је донела демократска секуларна држава, чији циљ је национализација имовине верских организација, и, истовремено, подршка новој националној цркви, како би се друштво Црне Горе наводно ослободило од утицаја поборника Велике Србије. Све то је још увек у процесу реализације, јер иницијатори овог државног пројекта немају већинску подршку народа.

У Украјини је, пак, остварен државни пројекат демократске секуларне државе – формирање националне цркве, поред већ постојеће канонске Цркве, после којег је усвојен предлог закона којим се омо-

37 Релігійна свобода під загрозою: ВР прийняла проект №4128-д без обговорення з церквами, https://news.church.ua/2019/01/18/religijna-svoboda-pid-zagrozoyu-vr-prijnyala-proekt-4128-d-bez-obgovorennya-z-cerkvami/, последњи приступ 2. септембра 2019.

38 О чему Синод Украјинске православне цркве Московске патријаршије редовно извештава (Заявление Синода Украинской Православной Церкви о ситуации в Украинском и мировом Православии, *Журнал Московской Патриархии*, Май 2019.)

39 Велиша Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, књ. 2, Сланци 2012.

40 Велиша Ђурић, „Остварење државног пројекта“, *Вечерње новости*, фељтон, 29. децембар 2017.

гућава да једна верска организација легално отима имовину друге верске организације.[41]

У оба случаја да се приметити да је партија на власти, под окриљем национализма и изговором о заштити националног идентитета, покушала да уклони или ослаби канонску структуру Православне цркве у својој држави и створи своју цркву, која би била у складу са режимском политиком. Током спровођења идеје о стварању нове националне религиозне организације, припадници канонске Цркве и у Украјини и у Црној Гори били су дискриминисани од стране владајуће партије, а црквена имовина се одузимала уз помоћ спорних закона. Такви поступци су показатељ бруталног кршења основних људских права и верских слобода у секуларним државама које теже чланству у Европској Унији. Мада је питање у чему се тачно огледа секуларност поменутих држава, с обзиром на то да се политичке партије уплићу у црквене ствари и устројство Православне цркве, које свакако није у њиховој надлежности, ни по дужности, ни по Уставу.

4. СТАТУС ЦРКВЕНЕ ИМОВИНЕ У СРБИЈИ ДАНАС

Иако се у претходном делу рада претежно приказују примери из прошлости и из других држава, баш у ово мирно време узајамне сарадње државе и Цркве у Србији, намеће се питање да ли би црквена имовина и храмови требало да буду у власништву секуларне државе или верске организације која се у њој налази?

Наведени пример из Совјетског Савеза јесте специфичан због ванредних околности које је нова власт, непријатељски расположена према Цркви, умела да искористи за своје потребе. У другим случајевима се може приметити да националистички настројена власт и народ могу у одређеном моменту да крену у кампању против канонске Цркве на њиховој територији.

У Србији данас Српска православна црква ужива велику подршку водеће партије, што се и показало током централне прославе 800. годишњице њене аутокефалности,[42] као и јединственог става по питању

41 С обзиром на то да постоји јака струја националистички настројене елите која жели да има све своје, да се ослободи од Велике Русије и самостално да се окрене европским партнерима, тај правни акт им је разрешио руке да се „у складу са законом“ одузме имовина „проруски оријентисане“ Украјинске православне цркве Московске патријаршије, што иде у прилог антируски настројеном државном врху.

42 Завет Светог Саве: Свечаном академијом у Центру „Сава“ прослављена 800-годишњица аутокефалности Српске Православне Цркве, *http://www.spc.rs/sr/zavet_svetog_save_svechanom_akademijom_u_centru_sava_proslavljena_800godishnjica_autokefalnosti_srps*, последњи приступ 26. марта 2019.

положаја СПЦ у Црној Гори.[43] Упркос томе, и данас остају нерешена поједина имовинска питања: право својине над црквеним земљиштем; спорни уписи у катастру које би требало актуелизовати, у шта свако може да се увери провером стања у катастру.[44] Стога је регулисање имовинских односа на црквеној имовини неопходно због сигурности правних субјеката који су имаоци права својине, због поштовања начела поуздања у земљишне књиге на којем се темеље јавне књиге (катастар непокретности),[45] због правног промета и евентуалног располагања црквеном имовином. Пошто овим већ улазимо у нову и савремену проблематику која изискује посебно истраживање, можемо констатовати да иако канонима није прецизно прописано ко би требало да има право својине на црквеној имовини у секуларној држави, јер у време доношења канона појам секуларне државе није био познат, у историји односа државе и Цркве постоје примери[46] који сведоче да непостојање конфликта у једном периоду не значи да не постоји потреба да се правилно регулише и редефинише положај црквене имовине.

5. ЗАКЉУЧАК

Као што је време показало праве намере комунистичке власти у Совјетском Савезу, тако ће историја да открије и остале циљеве и резултате активног учешћа секуларне државе у формирању национал-

43 Председник са Патријархом: У Црној Гори политика се меша у унутрашње уређење Цркве, *http://www.spc.rs/sr/predsednik_sa_patrijarhom_u_crnoj_gori_politika_se_mesha_u_unutrashnje_uredjenje_crkve*, последњи приступ мај 2019.

44 Потреба за прецизирањем статуса својине види се и на примеру Саборне цркве у Београду, *http://www.rgz.gov.rs/usluge/ekatastar/ekatastar-javni-pristup*, последњи приступ мај 2019.

45 „Начело поуздања или поверења у земљишне књиге упућује на то да је садржина земљишних књига веродостојна, а то значи истинита и потпуна". Обрен Станковић, Миодраг Орлић, *Стварно право*, Издавачко предузеће Номос ДОО, Београд 1996, 332. Такође, Закон о државном премеру и катастару (Чл. 63.) сврстава начело поуздања међу начела државног премера и катастра непокретности: „Подаци о непокретностима уписани у катастар непокретности су истинити и поуздани и нико не може сносити штетне последице због тог поуздања", Закон о државном премеру и катастру, *Службени гласник РС*, бр. 72/2009, 18/2010, 65/2013, 15/2015; Одлука УС РС, 96/2015,113/2017 – други закон, 27/2018 – други закон, 41/2018 – други закон и 9/2020 – други закон.

46 Наведени примери показују да, када је реч о националним интересима секуларне државе, па чак и у виду добротворне акције, треба имати на уму да је Црква, њен утицај и имовина, у очима владајуће партије само инструмент за остварење сопствених интереса. Уколико Црква жели да остане доследна свом вишевековном предању, а не да иде на погубни компромис са владајућом партијом, онда може да очекује репресије и формирање расколничке групације од лојалног свештенства.

них православних цркава. Питање је на који ће начин да се одвијају догађаји у Црној Гори, али тежња власти да одузме имовину СПЦ уз помоћ спорног закона и покушаји да се ојача национална црногорска црква сигурно нису у интересу народа Црне Горе, који не даје своје светиње, већ владајуће елите, која национализам користи за достизање својих циљева. Оно што за сада држи тај сукоб у замрзнутој фази јесте околност да држава нема погодне услове и ваљан разлог да одузме црквену имовину. Питање је времена колико ће такво стање да остане у Црној Гори, нарочито што њене власти неуморно приказују негативну слику о СПЦ у тој држави, а дијалог између Митрополије црногорско-приморске и других епархија СПЦ и Владе Црне Горе не доноси опипљиве резултате. У целој ситуацији је парадоксално да у Црној Гори, као секуларној држави, влада ствара своју нову цркву, чиме се доводи у питање њена секуларност. Управо у условима када се решава питањеположаја имовине СПЦ у Црној Гори, било би добро да се оно, путем ажурирања катастра, реши и у Србији.[47] Примери деловања државног руководства БЈРМ и савремене Украјинесу такође показали да Црква мора да ажурира своје право, јер су црквена правила била писана још током првог миленијума. Њихов ауторитет је остао непромењен, али су се промениле околности и државно устројство. Поменути примери нам сведоче да, под изговором заштите државних или националних интереса, долази до покушаја формирања нове националне цркве, с тим да се већ постојећа канонска и легитимна црква дискриминише, а верницима ускраћују основна људска права и верске слободе. Да би се ова питања решила цивилизованим путем, неопходно је уредити спорне законе, ажурирати катастре и застарела црквена правила.

БИБЛИОГРАФИЈА:

ИЗВОРИ:

Декрет ВЦИК „О порядке изъятия церковных ценностей, находящихся в пользовании групп верующих", 23 февраля 1922 г. // Собрание узаконений и постановлений... 1922 г, бр. 19, Москва 1950, 381–382.

Декрет РСФСР от 23.1.1918., „Об отделении церкви от государства и школы от церкви", *Газета Рабочего и Крестьянского Правительства* № 15, 23/1/1918.

47 Историјски примери показују да може да дође до ванредних околности и промене односа државне власти према Цркви, стога се не треба само уздати у кнезове и у синове човечије (Пс. 146, 3), већ следити пример мудрог човека који сазида кућу на камену којој потом ништа неће моћи ни кише ни ветрови (Мт. 7, 24–25).

Заявление Синода Украинской Православной Церкви о ситуации в Украинском и мировом Православии, *Журнал Московской Патриархии*, Май 2019.

Закон о слободи вјероисповијести или увјерења и правном положају вјерских заједница, *Службени лист ЦГ*, 74/2019.

Постановление Президиума ВЦИК «о ликвидации церковного имущества». Из протокола заседания Президиума ВЦИК № 1, п. 15 от 2-го января 1922 г. // ГА РФ, ф. 1235, оп. 39, д. 85, л. 2.

Собрание определений и постановлений Священного Собора Российской Православной Церкви, 1917–1918 гг, Новоспасский монастырь, Москва 1994.

Увид у катастар – јавни приступ: *http://www.rgz.gov.rs/usluge/ekatastar/ekatastar-javni-pristup*, последњи приступ 16. септембра 2019.

ЛИТЕРАТУРА:

Архивы Кремля. Политбюро и церковь. 1922–1925 гг, „Российская политическая энциклопедия", „Сибирский хронограф", Москва – Новосибирск, 1997.

Завет Светог Саве: Свечаном академијом у Центру „Сава" прослављена 800-годишњица аутокефалности Српске Православне Цркве, *http://www.spc.rs/sr/zavet_svetog_save_svechanom_akademijom_u_centru_sava_proslavljena_800godishnjica_autokefalnosti_srps*, последњи приступ 26. март 2019.

N1 Pressing: Milo Djukanovic. 19.6.2019, *https://www.youtube.com/watch?v=6sXJbBOjXzs&t=1842s*, последњи приступ 2. септембра 2019.

Председник са Патријархом: У Црној Гори политика се меша у унутрашње уређење Цркве, *http://www.spc.rs/sr/predsednik_sa_patrijarhom_u_crnoj_gori_politika_se_mesha_u_unutrashnje_uredjenje_crkve*, последњи приступ мај 2019.

Релігійна свобода під загрозою: ВР прийняла проект №4128-д без обговорення з церквами, *https://news.church.ua/2019/01/18/religijna-svoboda-pid-zagrozoyu-vr-prijnyala-proekt-4128-d-bez-obgovorennya-z-cerkvami/*, последњи приступ 2. септембра 2019.

Владимир Воробьев, Наталья А. Кривова, *Следственное дело патриарха Тихона. Сборник документов по материалам Центрального архива ФСБ РФ*, ПСТГУ, Москва 2000.

Михаил В. Горев, „Голод и церковные ценности", Высш. воен. ред. Совет, Москва 1922.

Михаил Е. Губонин, *Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти. 1917–1943*, ПСТГУ, Москва 1994.

Велиша Ђурић, *Герман Ђорић – патријарх у обезбоженом времену*, књ. 2, Сланци 2012.

Велиша Ђурић, „Остварење државног пројекта“, *Вечерње новости,* фељтон, 29. децембар 2017.

Новица Ђурић, „Може ли закон да омогући одузимање имовине СПЦ“, *Политика*, 21. мај 2019.

Сергей Н. Иванов, „Святой Патриарх Тихон и изъятие священных предметов из храмов в 1922 г.“, *Вестник ПСТГУ. Сер. II: История. История Русской Православной Церкви*, 75/2017, 60–93.

Сергей Н. Иванов, „Церковное серебро в денежной реформе 1922–1924 гг.“, *Вестник ПСТГУ. Сер. II: История. История Русской Православной Церкви*, 6(67)/2015, 38–63.

Велиша Кадић, „Срби ће стражама чувати светиње“, *Вечерње новости*, 10. јун 2019.

Владимир Ф. Козлов, „Вскрытие мощей“, *Православная энциклопеция*, т. IX, Москва 2005, 719–721.

Андрей А. Кострюков, *Очерки по Русской Церкви (1917–2008)*: *Учебное пособие,* ПСТГУ, Москва 2018, 52.

Наталья А. Кривова, *Власть и Церковь в 1922–1923 гг. Политбюро и ГПУ в борьбе за церковные ценности и политическое подчинение духовенства*, АИРО-XX, Москва 1997, 118.

Вячеслав В. Лобанов, *Патриарх Тихон и советская власть (1917–1925 гг.)*, Русская панорама, Москва 2008.

Дмитрий Н. Никитин, „Изъятие церковных ценностей“, *Православная энциклопедия*, т. XXI, Москва 2009, 661–668.

Миодраг Петровић, *Законоправило Светога Саве на српскословенском и српском језику*, Епархија жичка, Манастир Жича, Краљево 2004.

Николај Сапсај, „Васељенски трон и Украјинска аутокефалија – половична сведочанства и интерпретација докумената“, *Теолошки погледи*, LII /2019, 265–273.

Илья Соловьев, „Живая церковь“, *Православная энциклопедия*, т. XIX, Москва 2008, 168–172.

Обрен Станковић, Миодраг Орлић, *Стварно право*, Издавачко предузеће Номос ДОО, Београд 1996.

Вениамин Федченков*, На рубеже двух эпох*, Отчий дом, Москва 2004.

Nikolaj G. SAPSAJ*

THE POSITION OF CHURCH PROPERTY IN MONTENEGRO: AN EXAMPLE FROM THE SOVIET UNION OF THE 1920S AS A CAUTIONARY TALE

Summary

The article uses the method of comparative analysis to discuss the position of church property in Montenegro. Through historical examples, with an emphasis on the issue of confiscation of church valuables in the Soviet Union in the 1920s, the author points out the dangers tied with the idea of nationalizing church property and valuables in a secular state with a one-party system, under the pretext of protecting state or national interests. The same pretext is usedin an attempt to form a new national church, with the already existing canonical, legitimate church being discriminated against, and believers denied basic human rights and religious freedoms. In order to resolve these issues in a civilized way, it is necessary to edit the disputed laws and update both the cadasters and the outdated church rules.

Keywords: *Montenegro. – Church property. – Soviet Union. – Anti-church campaign. – National project.*

Рад приспео / Paper received: 6.5.2020.
Измењена верзија / Revised version: 18.8.2020.
Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 7.9.2020.

* The author is a student of master academic studies at the University of Belgrade Faculty of Law, n.sapsaj@gmail.com